

Művészet és terápia

Tényi Tamás beszélgetése Jakab Irénnel¹⁸

Tényi T.: Nagy megtiszteltetés, hogy Pécssett beszélgethetünk díszdoktori címének átvétele kapcsán Jakab Irén professzor asszonnyal, a Pittsburgi Egyetem emerita professzorával, a Harvard Egyetem előadójával, aki pályafutása egy jelentős szakaszát Pécssett töltötte az 1950-es években. Megragadtam most a lehetőséget arra, hogy egy beszélgetést szervezzek emlékeiről, élményeiről, amiket gazdag és jelentős pályafutása során nyert. Azt mondják, minden orvosi szakma esetében meghatározók a nagy professzorok, a jelentős személyiségek, de úgy vélem, különösen így van ez a pszichiátria vonatkozásában. Talán Reuter Camillót, a pécsi egyetem két világháború közötti pszichiátriaprofesszorát említeném itt először.

Jakab I.: Amikor idejöttem Pécsre 1947-ben, akkor már Környey professzor volt a tanszékvezető, de Reuter professzor még aktív volt, bejárt előadásokra, különböző ülésekre, és személyesen megismertem. Nagyon precíz, igen kellemes idősebb úr volt. Ő hívta fel a figyelmemet arra, hogy egy nagy képgyűjteménye van, amit a páciensek rajzaiból és festményeiből gyűjtött. Ezt a klinikán őrizték. Fontos volt, hogy a betegek kórtörténetét nagyon részletesen vezették, s a művészi alkotásokat is bevonták a kórtörténetbe. Amikor a beteg valamit rajzolt vagy festett, az megtalálható volt a kórrajzban, illetve feljegyezték, akkor milyen lelki állapotban volt, hogyan viszonyult másokhoz, az ápolókhöz és a professzorhoz, aki gyakran látogatta a pácienseket. Akkoriban még körülbelül kétezer rajz volt. Ez a gyűjtemény nagyon felkeltette az érdeklődésemet, s megkérdeztem Reuter professzort, hogy feldolgozhatom-e. Ő nagyon örült ennek, így én ekkor elkezdtem szisztematikusan átnézni a sok kórrajzot. Amelyekben találtam érdekesebb rajzot vagy leírást, azokat elkülönítettem. Kétezer rajzot természetesen nem lehetett leközölni. Számos

beteget Reuter professzorral megbeszéltem, aki emlékezett a páciensekre. Volt olyan, aki nagyon régen feküdt bent, és a kórtörténet nem volt elérhető. Ezekről a betegekről sok mindent el tudott nekem mondani emlékezetből. Emlékezett a betegekre, a diagnózisokra, arra, hogy mit alkottak, és arra is, hogyan viselkedtek. Így tudtam aztán kiegészíteni azoknak a betegeknél az anyagát, akik esetében kórtörténet nem volt található. Ebből született az első könyvem, amely német és francia nyelven jelent meg az Akadémiai Kiadónál. Reuter professzorról még egy dolgot kell tudni, amely az évek során nem maradt köztudomású, hogy volt egy hatalmas erotikus rajzgyűjteménye is. Az is valami ezer darab volt, ezek legális művészekről származtak, vagy eredeti képek, nyomatok voltak. Nekem egyszer megmutatta a gyűjtemény egy részét. Nem tudom, hogy mi lett vele, múzeumnak ajándékozta-e, vagy a családban maradt. Reuter professzor gyűjtötte a különlegességeket.

Tényi T.: Őt a pszichiátria talán jobban is érdekelte, mint a neurológia?

Jakab I.: Igen, őt a pszichiátria jobban érdekelte. Az embert megismerni, ez volt az ő világa, a kórleírások nagyon részletesek voltak. Elképzelhetetlen, hogy milyen részleteket figyelt meg. Például olyan adatokat közölt, hogy ha a pszichiátriai betegek depressziósak és meghízhatnak, az azt jelenti, hogy javulnak. Követte a fázisokat – ne felejtjük el, hogy modern gyógyszeres kezelés még nem volt abban az időben –, s leírta, hogy a szkizofréniásoknak a betegség súlyosbodásával emelkedik a testsúlyuk. Ez is nagyon érdekes megfigyelés volt, a testsúly változásából állíthatták fel a prognózist, attól függően, hogy mi volt a tünettan.

¹⁸ Az interjú 1999 őszén, Pécssett készült. Megjelent: In: TÉNYI 2013 (ld. 1. j.) 163–176.

Tényi T.: Reuter elsősorban kazuisztikai munkákat közölt. Magával a rajzgyűjteménnyel a feldolgozás szintjén nem foglalkozott.

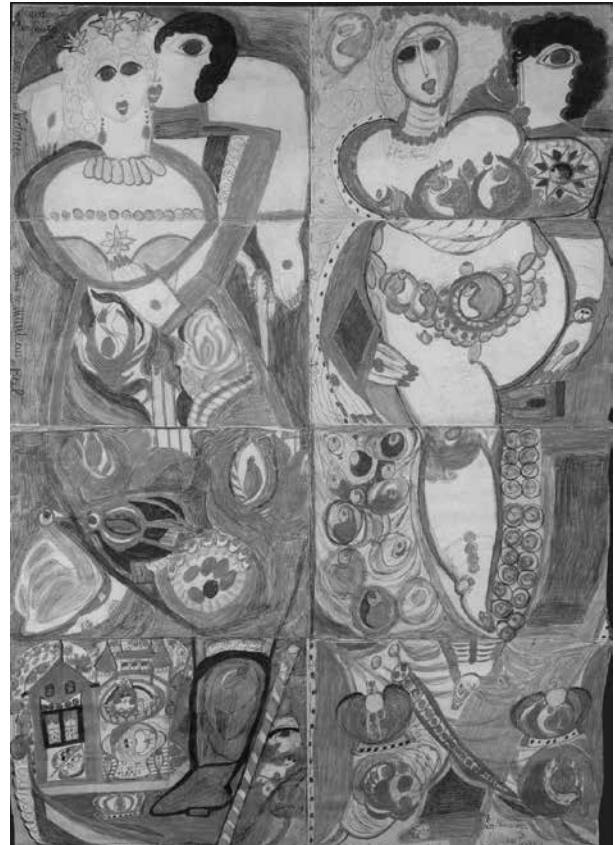
Jakab I.: Ő a kórtörténetek kiegészítőjeként, diagnosztikai és prognosztikai szempontból tekintette a rajzokat. Mit lehet megállapítani belőle, hol áll a beteg. Akkor gyakorlatilag csak a Prinzhorn-könyv¹⁹ volt ismert, ezt Reuter és én is ismertük. Alig volt más az irodalomban, ami szisztematikusan foglalkozott a témával. Az én figyelmemet Környey professzor hívta fel a Prinzhorn-könyvre, mert ő nagy könyvbarát volt, és minden iránt érdeklődött. A könyvben feldolgozott tizenöt beteg közül hat vagy hét még a klinikán volt, így én is tudtam folytatni a megfigyelést.

Tényi T.: Igen, a nemrég újból kiadott könyvben az egyik esetenél szépen látható, hogy Professor Asszony még otthonában is felkereste a már hazabocsátott beteget, és követte a kórlefolyás, illetve a kreatív munka változásait. Jó volt látni, hogy ez a ma sokszor újdonságként tárgyalt dolog már akkor jelen volt. Tudna-e felidézni valakit a könyvben közölt betegek közül itt?

Jakab I.: Igen, a könyvben közölt egyik beteg egy asszony volt, azzal a téves eszmével, hogy neki magas rangú férjjelöltjei vannak, császári, királyi származású emberek, azokkal levelezett. Nekünk beszámolt, hogy ez meg az nem válaszolt, és nem is érdemli meg, hogy írjon neki, azaz megbeszélte velünk a dolgokat. Az ápolókat meg kellett tanítani, hogy nem szabad belemenni a téves eszmékbe, megerősíteni, hanem el kell fogadni azokat mint a beteg valóságát, ugyanakkor nem megerősíteni, csak meghallgatni.

Tényi T.: Ahogy erre Principles of Intensive Psychotherapy című klasszikus könyvében később Frieda Fromm-Reichmann is figyelmeztet...

Jakab I.: ...a másik érdekes eset egy Kurcsinka nevű hivatásos festőművész volt, ő nagyon érdekes harci rajzokat csinált. A klinika udvaráról a templomot rajzolta le többször. Alig beszélt, de néha hajlandó volt egy-két szót mondani arról, amit festett, bár akkor is nagyon tartózkodó volt. Ha egy emberi rajzot ábrázolt, azt senkinek nem engedte megnézni addig, amíg teljesen kész nem lett. Nagyon sokszor tönkretette a műveit, mielőtt bárki is megnézhetné volna. Volt egy képe, Sarki utazónak nevezte, nem volt önarckép, csak „elgondolta”. Festett tájképeket is. A későbbiekben, amikor megismerem amerikai festők műveit, Currier képeit [Nathaniel Currier, 1813–1888 – a szerk.], látni lehetett, hogy igen

5. Aloïse Corbaz: III. Napoléon Cherboungban, 1952–1954
színes ceruza, papír, 164 × 117 cm
Collection de l'Art Brut, Lausanne

hasonlóak a páciens több festményéhez. A beteg valahol látta, és emlékezetből lemásolta ezeket. Ezt akkor fedeztem fel, miután a könyv megjelent, addig nem tudtam. A könyv egy másik jelentős alkotó betege, Istók László akkor már elhagyta a klinikát.

Tényi T.: A könyv egy másik érdekessége, hogy Martyn Ferenc konzultatív segítségével készült.

Jakab I.: Martyn Ferencsel nagy élvezet volt együtt dolgozni. Ő azt mondta, hogy pszichiátriai szempontból nem tudja értékelni a dolgokat, de mint művészi alkotást meg tudja mondani, hogy mi benne a jellegzetes, ami patológiásnak látszik, így aztán mindent megbeszéltünk, a stílust, a vonalvezetést, a színeket. Martynnak hatalmas művészettörténeti tudása volt, nemcsak festőművész volt, hanem műtörténész is. Prinzhorn a könyvében ke-

¹⁹ HANS PRINZHORN: *Bildneri der Geisteskranken. Ein Beitrag zur Psychologie und Psychopathologie der Gestaltung.* Berlin, Julius Springer, 1922.

6. Raymond Isidore háza Chartres-ban, az ún. La Maison Picassiette, amely az *Imaginary Dwellings* című filmben is látható
MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény, Jakab Irén hagyaték

vésbé hangsúlyozta a művészeti értékét ezen műveknek, esztétikai szempontból alig elemezte a rajzokat.

Tényi T.: 1959-ben hagyta el az országot. Melyik volt az első ország, ahol dolgozott?

Jakab I.: Először Franciaországba hívtak meg egy szemináriumra a Sorbonne Egyetemre, hogy a kreativitásról és a páciensek rajzainak pszichiátriai alkalmazásáról beszéljek. Az ottani filozófiaprofesszor, Jean Brun, olvasta a könyvemet, és ő hívott meg Párizsba, egy előadás-sorozatra. Akkor kaptam útlevelet. Amikor eljött elém a szállodába, roppant csodálkozással nézett rám, mert ő egy „Monsieur” Jakabot várt. Azt hitte, egy férfi közölte a könyvet [nevetés]. Roppant kellemes ember volt, hazavitt a feleségéhez vacsorára. A feleségét megtanítottam magyar csirkepaprikást készíteni. Komoly kapcsolatban maradtunk az évek folyamán, nemrég halt meg a professzor, agyi aneurysma rupturában. Filozófiaprofesszor volt, de nagyon érdeklődött a pszichológiai dolgok iránt. Párizsból Svájcba kerültem, ahol a zürichi egyetemen a neurológiai osztályon kaptam állást, és a neuropatológiai laboratóriumban dolgoztam, egy híres szövettani gyűjteményt, a von

Monokow-gyűjteményt dolgoztam fel, valamint klinikai-patológiai konferenciákat tartottam az idegsebészekkel, ott tiszta idegyógyászat volt az állásom a professzornál. Bejártam Bleuler professzorhoz is a klinikai konferenciákra (reggel 8 órakor pontosan!), ő megengedte, hogy a pácienseitől képeket gyűjtsek. Egyes eseteket onnan aztán közöltem is. Később átkerültem a gyerekpszichiátriára Lutz professzorhoz, ott kellett megtanulnom a svájci németet, mert a gyerekekkel más nyelven nem lehetett értekezni. Mindkettőjünkkel megtartottam a kapcsolatot levélváltás és néha személyes találkozás által, amikor hazalátogattam Európába az Egyesült Államokból.

Tényi T.: Volt-e a Burghölzliben gyűjtemény?

Jakab I.: A Burghölzliben nagy gyűjtemény nem volt, voltak képek, de náluk ez nem volt kihangsúlyozva. Nagyon érdekes élményem volt egy nőbeteg, akinek a téves eszméje az volt, hogy ő éppen állapotos, illetve hogy az utcán elesett, és így elvesztette a gyereket. Színes szemiasztrakt képeket csinált, amelyeken mindig rajta volt egy magzat, a fejet is színes kockákra osztotta, megmondta, hogy ez itt a gondolkodás, ez a jó rész, az

7. Részlet az ún. La Maison Picassiette-ből (Chartres), amely az *Imaginary Dwellings* című filmben is látható
MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény, Jakab Irén hagyaték

meg a rossz rész a fejen. Rólam is csinált egy „portrét”, ahol megmondta, hogy ez itt a jó részem, ez itt a rossz [nevetés]. Egy másik érdekes beteg is volt. Az ápolók úgy mondták, hogy abban a tereben van „az Einstein”, aki esetleg rajzol. Egy középkorú férfit találtam, aki azt mondta, hogy ő az Einstein, s neki számos felfedezése van, amiket le is ír, például hogy $H_2 + O = \text{víz}$. Azt gondoltam, ez az ő téves eszméje, hogy ő Einstein, felfedezése nem volt, banális dolgokat mondott saját felfedezésként. Aztán kijöttem tőle, néztem a kórrajzát, és kiderült, hogy a nagy fizikus fia, ő volt a valódi. Amikor megkértem, hogy rajzoljon valamit, egy kicsi emberkét rajzolt. Ennek a kis emberkének a rajza jóformán azonos volt az- zal, amit Einstein a tábla aljára rajzolt egy esernyővel, amikor először felírta a relativitás képletét, mint egy feszültséget levezető kis rajzot. Ez le van fényképezve, le van közölve. Én persze sosem közöltem le a fiának az esetét, de egy beszélgetésben így talán ez is elmondha-

tó, mert ma már köztudomású, hogy a Burghölzliben ápolták. Ez sok szempontból is nagyon érdekes volt.

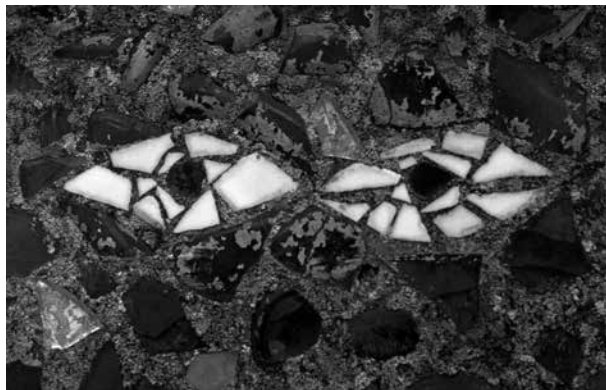
Tényi T.: Svájc kapcsán a Wölfligyűjtemény érdemel még említést. [Adolf Wölfl, art brut alkotó, 1864–1930 – a szerk.]

Jakab I.: A lausanne-i gyűjteményt, amelyben a híres Aloïse is szerepelt [Aloïse Corbaz, 1886–1964, art brut alkotó – a szerk.], Bader gondozta. Alfred Bader később a film területére tért át, a páciensekkel együtt dolgozva csinált filmeket, részben élő személyek szerepeltek a filmekben, részben rajzfigurák, nagyon jó terápiás hatása volt. A SIPE már ekkor létezett, azt 1959-ben alapítottuk. Egy Lombroso-kongresszuson alapítottuk, több országból voltak érdeklődők, Volmat, Andreoli, Bobon, Bader és mások, velük hoztuk létre.²⁰

Tényi T.: A következő állomás már az Egyesült Államok volt.

Jakab I.: Igen, egy Topeka nevű városba kerültem, ez egy érdekes város, Kansas állam fővárosa. Ott van a Menninger Klinika, egy híres pszichiátriai klinika. Ott

²⁰ Irene JAKAB: The history of the Founding of Société de Psychopathologie de L'Expression (SIPE) and the early development. *Psychiatria Hungarica*, 25. 2010. 276–290.

8. Részlet az ún. La Maison Picassiette-ből (Chartres), amely az *Imaginary Dwellings* című filmben is látható
MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény, Jakab Irén hagyaték

szintén a neurológián kaptam állást, egy gyengeelméjű gyerekek ellátására szerveződött osztályon. Voltak pszichotikusok vagy érzékszervileg is károsodott, bÉna vagy több más vonatkozásban is sérült gyerekek. Érdekes, de fárasztó volt. A MidWest emberei nagyon kellemesek, az idegent úgy veszik, mint az ottanit. Könnyen befogadnak, azért, mert ők is, és az elődeik is ezt a sorsot járták, a nagyapák még lovas kocsival érkeztek, így az újonnan érkezettet nagyon barátságosan fogadják. Ott dolgoztam két évig, ekkor írtam a szakvizsga bizottságnak, hogy szeretném a szakvizsgát letenni. Jól van, mondták, látjuk, van ötven dolgozata, akkor menjen el három évre rezidensnek, majd két év praxis után jelentkezhet a szakvizsgára [nevetés]. Már úgy mentem a Menninger Klinikára rezidensnek, hogy közben a gyermekintézetben (Kansas Neurological Institute) a szakvizsgára készülök, a Menninger rezidenseit neurológiából én készítettem fel [nevetés]...

Tényi T.: *Tanítva tanulni...*

Jakab I.: Igen... miután Menningeréknél befejeztem a rezidenciát [gyakornokságot], meghívást kaptam a Harvard Egyetemre, s már onnan szakvizsgáztam.

Tényi T.: *Kicsit talán, ha Menningernél maradunk, el kell mondanunk, hogy ez volt az az időszak, amikor a pszichózisok és a súlyos pszichiátriai zavarok pszichoanalitikus kezelése, pszichodinamikus pszichiátriája úttörő és egyben fénykorát élte. Hogyan emlékszik ezekre az időkre?*

Jakab I.: A Menninger Klinika analitikus orientációjú volt, a Menninger Klinika ma is egy analitikus klinika. Freudi analitikus. Akkor még élt Karl Menninger, C. F. Menningernek a fia, aki alapította ezt az iskolát. Karl testvére, William, az Egyesült Államokban *Surgeon Gene-*

ral volt, ő is pszichiáter volt. A sebész cím nem azt jelenti, hogy ő sebész, hanem egy vezetői pozíció, „fősebész”, talán orvos-miniszter vagy egészségügyi miniszter volna a megfelelő európai állás. Mindegyiknek a fia pszichiáter lett, akik most vezetik a klinikát. Walter és Roy Menninger a két vezető jelenleg. Karl Menninger csodálatos előadásokat tartott, betegbemutatással. Mindig eljött konzultálni is a gyerekrészlegre. Roppant gyorsan és könnyedén tudott kontaktust teremteni a betegekkel. Olyan nagypapa figura volt, a páciensek könnyen megnyíltak neki, ő aztán értelmezte a tüneteket. Nagyon szeretett oktatni, fiatalok vették körül, nagyon nagy tanár volt. A világ minden tájáról jöttek betegek a Menninger Klinikára és rezidensek. Az orvosi pszichiáterkiképzés mellett pszichoanalitikusokat és egyházi kiképzésben levőket is képeztek pszichopatológiából és pszichológiából. Az art-terápia később kezdődött Menningernél.

Tényi T.: *Naumburg [Margaret Naumburg, 1890–1983 – a szerk.] ekkor már megjelentette Schizophrenic Art című könyvét...*

Jakab I.: Igen, és később Edith Kramer is jelentős szerző volt. Ők kezdeményezők voltak az art-terápiás vonalon, s az ő tanítványaik fejlesztették tovább. Az art-terápia Margaret Naumburggal indult, de nagyon lassan indult, 1964-ben alakult az egyesület (American Society of Psychopathology of Expression), akkor határozták meg az egészségügyi rendeletek, hogy együtt kell dolgozni a pszichiáterrel. Sokáig úgy volt, hogy az art-terapeuta csak pszichiáter felügyeletével dolgozhatott, ez később, a képzési rendszer fejlődésével megváltozott, ma már dolgozhatnak önállóan; önálló szakma.

Tényi T.: *Secheyay? Az ő Symbolic Realization című klasszikus könyve jelentős állomása a művészetterápia fejlődésének; a betegével, Reneével folytatott pszichózis pszichoterápiás foglalkozása során a fiatal lány rajzai a kontaktus kiépítésének egy fontos eszközét képviselték.*

Jakab I.: Őt személyesen nem ismertem, a könyve kétségtelenül nagyon fontos az art-terápia fejlődés-vonalán. A szintén Svájcban dolgozó Jacobi Jolánt, a jungiánus analitikust viszont személyesen is ismertem, ő – éppúgy, mint a legtöbb jungiánus – használta a betegek rajzait és festményeit a kezelés során. Magyar származású volt, sokat beszélünk a betegek műveiről. Én elsősorban a freudi értelmezéseket preferáltam, azt oktatom. Menninger után Boston következett. 1966-tól a Harvardon adtam elő 1974-ig, s 1974-ben hívtak meg a Pittsburgh Egyetemre. De Bostonban az art-terápiát már erőteljesen műveltük. Akkor már előadtam mint vendégprofesszor a Boston Egyetemen is art-terápiát. A McLean Hospitalban dolgoztam ki az art-terápiát.

9. A Taródi-vár és építője 1985-ben
Fotó © Urbán Tamás, Fortepan

A McLeanben akkoriban az a foglalkoztató terápiaik között szerepelt. Nem volt külön art-terápia. Ezt akkor létesítettem, mikor Pittsburghbe kerültem. A Boston Egyetemen egy munkatársamnak, Xénia Lucasnak volt egy docensi tanszéke, az ő előadásai keretében tartottam vendég-előadásokat a diákoknak. Nem pszichiáterek voltak, hanem pszichológusok, tanárok. Elég korán már az elemi iskolák tanítói is érdeklődtek ez iránt, mert a gyerekekkel így jobban tudtak kontaktust teremteni. Ez a felhasználási terület, úgy vélem, nagyon fontos a művészetterápia vonalán. A McLean Hospital freudiánusan orientált volt, Stanton volt a pszichiátria vezetője, analitikus volt, de nagyon érdekelte a szociálpszichiátria is, azt is bevezette, a személyzet és a betegek közötti dinamika nagyon érdekelte őt, erről közölt is könyvet és közleményeket.

Tényi T.: Ez a terápiás közösség koncepciójának egy formája volt?

Jakab I.: Igen, illetve az érdekelte, hogy a gyógyulás tempóját miként befolyásolja az, hogy milyen viszonyban vannak a betegek az ápolókkal.

Tényi T.: Ezekben az években, azaz a hetvenes években a SIPE már rendszeresen rendezte a kongresszusokat...

Jakab I.: Igen, és több nemzeti kifejezéspatológiai társaság is alakult, mi megalakítottuk az amerikai társaságot, amely kongresszusokat rendezett San Franciscóban, Topekában, New Yorkban, Bostonban.

Tényi T.: ...ekkor jelentek meg a klasszikus Psychiatry and Art kötetek... Professzor Asszony mellett kik emelhetők itt ki?

Jakab I.: Ott volt Robert Volmat Franciaországból, Vittorino Andreoli Olaszországból, Alfred Bader Svájc-ból, Wolfgang Müller-Thalheim Németországból, Leo

10. A székesfehérvári Bory-vár
MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény, Jakab Irén hagyaték

Navratil Ausztriából. A német társulattól, amelynek báró Wittgenstein volt az elnöke, nagyon szép közlemények jelentek meg. A SIPE akkor nagyon aktív volt.

Tényi T.: Az amerikai társaság által szervezett kongresszusok egyik kötetében van Badernek egy absztraktja, ahol ő talán kissé sarkosan úgy osztja fel a pszichopatológiai művészetkutatást, miszerint ott létezne egy alapvetően medicinális irány, amely a diagnosztikára helyezi a hangsúlyt, illetve egy esztétikai irány, amely ezeknek a műveknek a műalkotás–nem műalkotás aspektusával foglalkozik inkább és elsősorban. Nem tudom, én látom-e csak bele, hogy ez valahol egy implicit polémia lehet, amely megosztotta ezt a mozgalmat...

Jakab I.: ...nem nyíltan, inkább csak az, hogy orvosilag használjuk-e fel diagnosztikára, terápiára, vagy nézzük a műveket önmagukban mint alkotást – ez volt inkább Bader iránya. Volt egy betege, aki a Csúnyaság Hercegének hívta magát, a lakását csúnya dolgokkal rendezte

11. Jakab Irén Pittsburghben a John Merck Program megnyitóján, 1974
MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény, Jakab Irén hagyaték

be, tehát ördögökkel és más visszataszító dolgokkal. A páciens egy könyvben kiadta – egy gazdag svájci volt – a lakása fényképeit, illetve azok értelmezését, és több ezer példányban raktározta ezeket a könyveket a szobájában. Bader különben a művészetterápia és a film közötti kapcsolatokat nagyon használta, betegekké készített filmeket, melyeket részben a betegek játszottak, részben rajzos alakokkal egészítették ki. A technikai részt Badernél technikusok csinálták. Miguel Ángel Materazzi Argentínában az úgynevezett „psychocinema” felfedezője és alkotója, mindent a betegekre hagy, a betegek megbeszélnek közösen, hogy miről csinálnak filmet, a páciensek játsszák, rendezik, vágják, de az art-terapeutákkal minden fázist megbeszélnek, akik pszichológiai szempontból is figyelik az eseményeket. Amikor kiosztják a szerepeket, akkor megbeszélnek, hogy kinek a karaktere

re felel meg ennek vagy annak a szerepnek, és eszerint választhatják, illetve dolgozhatják ki a szereposztást; nagyon érdekes dinamikus aspektusok jönnek így elő...

Tényi T.: A Moreno [Jacob Levy Moreno, 1889–1974 – a szerk.] által kidolgozott pszichodráma egyes elemei ismerhetők itt fel egy megújított és kétségtelenül izgalmas kontextusban. Ha már a filmről esik szó, meg kell itt említeni az Imaginery Dwellings című, Ön által készített filmet, ahol pszichotikusok által alkotott építmények kerülnek bemutatásra...

Jakab I.: A képzeletbeli lakóhelyek. Nagyon érdekes története van az elkezdésének. Besançonban voltunk egy kongresszuson, akkor a SIPE nagyon aktív volt, a kongresszusi ebéden egymás mellett ültünk néhányan, Volmat, Ferdière [Gaston Ferdière, 1907–1990 – a szerk.], én magam, Bader is velünk volt, s a Sandoz képviselője, dr. Neugebauer volt még ott, aki a Sandoz révén egy sorozatot adott ki, nagy színes reprodukciók a páciensek körtörténetével összefüggő képekről.

Tényi T.: ...fontos füzetek voltak...

Jakab I.: ...az ő jelenlétében beszéltünk arról, hogy vannak építmények, amelyeket fontos lenne megörökíteni, egy filmet csinálni. Ferdière betege volt az első beteg, ő porcelántöredékekből, üvegdarabokból készített mozaikokat és díszítéseket. Egy német kolléga (Behrends) egy másik betegről beszélt, én megemlítettem a Watts Towereket, akkor még volt egy francia, akiről Volmat és Ferdière tudtak, ő egy falat épített egy kis kastéllyal összefüggően, ami mögött semmi nem volt, de egy kastélynak nézett ki a távolból. Ezt is bevettük, Bader gondolkodott, hogy a Csúnyaság Hercege beleférne-e, de az a beteg csak házon belül alkotott, így nem tudtuk bevenni a gyűjteménybe. A Sandoz finanszírozta, ők hozták a filmeseket, egy francia, egy német és egy amerikai filmes csinálta a filmet. Az egészség rám bízta, hogy írjam meg a bevezető és az összefoglaló szöveget, illetve vágjam össze a filmesekkel.

Tényi T.: Nagyon izgalmas anyag, s mindig lenyűgözött a szóválasztás, a „dwellings”, adódhatott volna más szó is, mint „buildings”, de a „dwelling” szónak mélyebb ontológiai értelme van, a kései Heidegger egy kategóriáját, a Tartózkodást fordítják sokszor ezzel a szóval...

Jakab I.: A film címét Ferdière javasolta. Kétségtelenül a Lakás értelmében használtuk ezt, ezek nem házak, ezek Lakhelyek, ahol alkotóik tartózkodtak.

Tényi T.: Magyarországon ismerünk ilyen építményeket?

Jakab I.: De mennyire! Itt van egy Taródi-vár nevű építmény, amelyről Hárdi István küldött képeket nekem, amit szintén egyedül épített saját kezével az építész. Szobrok vannak benne. Mielőtt építette volna, 18-20

éves korában egy kis makettet csinált, s annak nyomán épített egy várat. Soha nem volt kezelésben ez az ember, kocsis volt, egy erdő közepén egyedül élt.

Tényi T.: Egy másik jelentős filmje, amely egy komoly kutatási programhoz kapcsolódik, a mentális retardáció témájával foglalkozik, illetve az ott lehetséges komplex kezelési, rehabilitációs lehetőségeket mutatja be.

Jakab I.: Ezt a programot 1974-ben dolgoztam ki Merck Program néven, és 1982-ig igazgattam.²¹ Nagyon szép eredményeket értünk el, súlyos többszörös problémájú gyerekekkel, akik a gyengeelméjűség mellett egyéb bajokkal is küszködtek. Ez a film egy kisfiúról szól, aki hároméves korában súlyos agyhártyagyulladás esett át, epilepsziás volt, frontális és temporális lebeny lokalizációjú neurológiai és magatartástünetekkel, olykor agresszív, máskor visszahúzódott volt [*Chad (...) who has far to go*, 1981 – a szerk.]

Alig lehetett megközelíteni, a kóma után minden megszűnt a számára, nem beszélve arról, hogy az apa egyből elhagyta az anyát, amikor a gyerek beteg lett. Beállítottuk gyógyszerekre az epilepsziát és a magatartási problémákat, majd pszichoterápia, foglalkoztatási terápia, gyógypedagógiai iskolai vezetés indult, s nagyon szépen javult a gyerek. Az anya mondta a filmben, hogy igen sokat fejlődött intellektuálisan, és a szociális adaptáció vonatkozásában is. Ha megnéztük a CT-felvételeket, hatalmas állományhiányok voltak frontálisan, temporálisan és okcipitálisan is. Az ember azt mondta volna, hogy ez a gyerek vegetál, mint egy növény. S kiderült, hogy nem szabad ennyibe venni, s különösen gyerekkorban számos funkciót képesek átvenni a megmaradt agyi területek. Csak nagyon intenzív és hosszú, kitartó munka kell. Ennek a fiúnak a történetét vettük fel, onnan, hogy szívmegeállásban viszik a mentők, kómában a kórházba. Az ébredést a filmes csodálatosan csinálta meg, az ápolónő elmosódott arca, a kitisztulás, ahogy fejlesztik, ahogy megtanítják az időfogalomra. Egy kis órán tanították az időre, ezt látta a rendező, s csinált egy akkora órát, mint egy szoba, amin a mutatókat a gyerek mozgatta. Szimbolikus és drámai alkotás lett. Bemutattuk a térérzékelés fejlődését, hatalmas geometriai alakokat csináltak könnyű plasztikból, amiket a gyerek használt, és ezáltal jobban fejlődött. Mindez a filmen jól érzékeltette azt a küzdelmet, amin a páciens átment. A rendező magyar származású volt, Nagy Gábornak hívták, már Hollywoodban tanult, ma is ott dolgozik, jó barátnőmnek, Gerber Magdának a

veje, így kaptam én egy hollywoodi direktort [nevetés]. Hozta az egész csapatot, fényképésszel, make-up emberrel stb. Bemutattuk, hogyan oktattuk a szülőket, hogy ugyanazt a módszert használjuk, amit a tanítók is használnak. Egyirányú tükrön keresztül a szülő figyeli, hogyan tanítják a gyereket, majd megismétli a módszert, mialatt a tanítónő figyeli, s így otthon tudja a szülő, mit kell csinálni.

Tényi T.: Ez a program, a mentális retardáció komplex kezelése azóta is folyik Pittsburghben?

Jakab I.: Igen, ez megy, most, mielőtt eljöttem, kaptam egy levelet a jelenlegi igazgatótól, egy volt tanítványomtól, aki beszámolt a munkájáról, kiterjesztették, most úgy hívják, hogy ez a „Merck Program az életszakaszon át”, s kétévestől a nyolcvan éves életkorig terjedő követést és gondozást jelent. Sok a bejáró beteg, vannak bentlakók, vannak látogató munkatársak, akik kijárnak a családokhoz, ahol gyengeelméjűek élnek. Nyolcszáz beteget gondoznak így. Sokat segít ez a közösségben.

Tényi T.: A művészetterápiának lehet-e szerepe az ilyen egyértelműen organikus esetekben?

Jakab I.: Hogyne, ezt csináltuk, több munkatársam is jelentős érdemeket szerzett ebben. Nagyon fontos irány volt a beszélni nem tudó gyerekek kezelése esetében.

Tényi T.: Ezt követően, ahogy emerita professzor lett Pittsburghben, visszatért a Harvardra...

Jakab I.: Igen, ez mindig is tervem volt, előadó vagyok a Harvardon, én voltam az egyetlen, aki előadta a mentális retardációt a medikusoknak, *lecturer* vagyok, mivel nincs *full-time* állásom. Emellett kongresszusokat szervezek, kiadványokat készítek, és a kutatási tevékenységemet is folytatom.

Tényi T.: Milyen irányokat lát a művészetterápia vonalán, merre haladhat a fejlődés?

Jakab I.: Azt hiszem, a megelőzés területén lesz nagy fejlődés, a kezdeti időszak feltárása fontos, ahol a patológiát korán el lehet kapni, s beavatkozni. A művészetterápiás módszerek erre nagyon alkalmasak, a pedagógusok jelzései alapján a művészetterápia segíthet kiszűrni a depressziós, a hiperaktív, a szorongó gyereket. A másik vonal a „nem betegek” világa, akik önismeretet, önkifejezést tanulhatnak az art-terápiás stúdiókban.

Tényi T.: Nagyon köszönöm a lehetőséget, hogy beszélgethettünk...

Jakab I.: ...jó volt emlékezni. 2000 szeptemberében Bostonban tartjuk a következő kongresszust, remélem, ott ismét látjuk egymást.

21 *Mental Retardation. A Continuing Medical Education Textbook.* Ed. by Irene JAKAB. Basel–New York, Karger, 1982.

On Irén Jakab's research on the psychopathology of expression

The Pécs period

Art and therapy

Tamás Tényi's conversation with Irén Jakab

In this issue we publish two texts by Tamás Tényi: his writing (2013) on Irén Jakab's research on the psychopathology of expression during her time in Pécs, and his interview with her (1999). In the interview, Irén Jakab gave an account of the stages of her emigration (Paris, Burghölzli in Zurich, Menninger Clinic in Topeka, University Clinic of Pittsburgh, Boston McLean Hospital). She also discussed her colleagues, her network of contacts (István Környey, Robert Volmat, Alfred Bader, Guy Roux, Vittorio Andreoli, Wolfgang Müller-Thalheim, Leo Navratil, Lucas Xenia, A. H. Stanton), as well as her dear patients. Through her personal experiences, we gain insight into the period of the institutionalisation of art therapy. She also recalled her memorable assignments, including her film writing and editing work, which brought her professional success and pleasure alike.

The aim of the study is to recall the period Irén Jakab spent working in Pécs (1947–59). The author seeks to fuse historical horizons and thus to develop an understanding that fits into the hermeneutic tradition, bringing to life the relationship with the oeuvre and, by integrating it, facilitating the development of a richer scholarly identity.

The study firstly reveals the versatility of Irén Jakab's scientific activities at that time: before her departure in 1959, she published papers in the fields of neuropsychiatry, child psychiatry,

and neuropathology. Secondly, Tényi places Irén Jakab's monograph (*Dessins/Zeichnungen*, 1956), regarded as outstanding, in the literature on the psychopathology of expression of the period, and describes Jakab's concept.

Irén Jakab's book of 1956 analyses the drawings and paintings of patients suffering from schizophrenia, manic depression, and alcoholic hallucinosis, which organically fits into the European trend of descriptive, phenomenological research into psychopathologically motivated art, most notably represented by Hans Prinzhorn, Alfred Bader, Robert Volmat, and Leo Navratil. Her work involved the analysis of the relationship between manifest and latent content and the analysis of composition, style, and formal aspects (colours, space, body proportions). In her view, the works of the mentally ill are in an absolute sense works of identical art, since behind their creation lies the patients' desire to find a connection with a lost reality through drawing and painting. These works are, in her view, testimonies for the doctor, in which many of the stages of the illness can be precisely traced. Her research has shown that gestures related to proportion and motion connect the art of the mentally ill to folk art depictions. She finds that these works cannot be considered works of high art, but must be regarded as natural artefacts, similar to children's drawings and primitive images.

TÁRGYSZAVAK

kifejezéspatológia, pszichopatológia, művészetterápia, pszichoanalízis, Reuter Camillo, Martyn Ferenc, Alfred Bader, Leo Navratil, Robert Volmat

KEYWORDS

psychopathology of expression, psychopathology, art therapy, psychoanalysis, Camillo Reuter, Ferenc Martyn, Alfred Bader, Leo Navratil, Robert Volmat